

4711794110
1039)
НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы

КАРОТКАЯ
ГРАМАТЫКА
БЕЛАРУСКАЙ
М О В Ы

У дзвюх частках

2
ЧАСТКА

СІНТАКСІС

Мінск
«Беларуская навука»
2009

р-
ай
о-
нй
а-
і-
ы-
ай
г.,
р-
я,
ы
н-
а-
са
)
ў-
ы
э-
га
га
ы
/-
:-
ы
:-
к
[-
[-
[-
я
а
о
3

хочаш, паперы і шыйткаў — хоць заваліся, настаўнікі — усе з вышэйшай адукацыяй (М. Лужанін).

З фармальна-граматычнага пункту гледжання генітыўныя сказы нельга прызнаць двухсастаўнымі, бо родны склон імя не можа быць дзейнікам. Але відавочна і тое, што родны склон тут усё такі «прадмет думкі», зыходны тэматычны пункт («тэматычны дзейнік»), на які арыентуецца выказнік. Сінтаксічнае значэнне такіх сказаў адназначна акрэсленае: яны выражаюць колькасную, прасторавую або часавую меру таго, што называецца ў родным склоне: *Снегу на пояс. Клопатаў безліч. Дзяцей двое.*

Сфера выкарыстання генітыўных сказаў даволі шырокая. Яны выкарыстоўваюцца ў мове мастацкай літаратуры ў асноўным у дыялагічнай і маналагічнай, эмацыянальна афарбаванай мове, у публіцыстычным і размоўным стылях.

Нячленныя сказы

Як асобны тып сказаў вылучаюцца сказы нячленныя (нерасчлянёныя, словы-сказы). У адрозненне ад двухсастаўных сказаў (што маюць састаў дзейніка і састаў выказніка) і аднасастаўных (што маюць састаў галоўнага члена), нячленныя сказы — бессастаўныя. Яны прадстаўлены аднаслоўнымі марфалагічна нязменнымі кампанентамі, якія не могуць быць ні галоўнымі, ні даданымі членамі сказа, бо не выражаюць сінтаксічных адносін. Аднак такія канструкцыі інтанацыйна аформлены і перадаюць закончаную думку (у межах пэўнага кантэксту), што і дазваляе называць іх сказамаі: *«У звярынцы служыш?» — «Ага!» — «Тоб добра...»* (А. Карпюк).

Выконваючы ў мове толькі камунікатыўную функцыю (сродку зносін), нячленныя сказы з'яўляюцца неад'емнай часткай дыялогу, чаму садзейнічае іх лаканічнасць, экспрэсіўнасць і ўзаемаабумоўленасць. Менавіта ў дыялогу кантэкст і інтанацыя надаюць ім закончанасць: *«Мікола!» — «Ну!» — «Хадзі сюды»* (К. Чорны).

Тое, што нячленныя сказы выражаюць толькі эмацыянальную, валявую, экспрэсіўна-ацэначную рэакцыю таго, хто гаворыць, на сітуацыю, але не называюць пры гэтым ні характару гэтай рэакцыі, ні самой сітуацыі, абумоўлена марфалагічнымі асаблівасцямі кампанентаў, што выступаюць у якасці такіх сказаў. Гэта словы, якія не маюць намінацыйнай функцыі: выклічнікі (*эй, эге, ого, фі, ай, вон* і пад.), часціцы (*так, не, ну, хіба, няўжо* і інш.), мадальныя словы (*вядома, праўда, безумоўна, канечне* і пад.), формулы ветлівасці (*дзякуй, калі ласка, бывай, выбачай, здароў*), непадзельныя спалучэнні (*Ды ўжо ж! Нічога падобнага! Вось табе і на!*).

Нячленныя сказы могуць быць сцвярдзальнымі: *«Забраў курыва?» — «Ага»* (А. Карпюк); адмоўнымі: *«Так жа можна прастудзіцца»*. — *«Нічога, нічога, я не прамокла»* (А. Макаёнак); эмацыянальна-ацэначныя: *«Го, каго я бачу!» — усклікнуў ён, пераступаючы парог каліткі* (М. Ткачоў); пытальныя: *Дык што? Загарэлася вока на апошнія яліны?* (В. Карамазай); пабудзальныя: *«Толькі — ша!» — Івант Андрэевіч прылажыў палец да вуснаў* (І. Шамякін).

Няпоўныя сказы

Няпоўнымі з'яўляюцца сказы, у якіх адсутнічае адзін або некалькі членаў сказа, што неабходны для выражэння закончанай думкі. Няпоўнымі лічацца сказы з пункту погляду іх структурнай арганізацыі пры супастаўленні з поўнымі мадэлямі, у сэнсе ж перадачы інфармацыі яны паўнацэнныя і камунікатыўна дастатковыя адзінкі (калі абапіраюцца на кантэкст ці моўную сітуацыю): *За дубою на Панскім возеры жаласна енчылі кнігаўкі. Лёталі і плакалі* (В. Карамазай). *«Дакумент!» — кінуў чырвонаармеец* (Я. Колас). Апусканьня члены сказа лёгка ўзнаўляюцца з кантэксту, але ў большасці выпадкаў пастаноўка іх на свае пазіцыі ў структуры сказа парушае яго лаканічнасць і выразнасць, а ў некаторых выпадках выяўляе ненатуральнасць маўлення: *Быў поўдзень. Ззяла сонца. Па небе між дубовых, з зялёнага каракуля, шапак плавалі нерухомыя аблачыны. І белыя, і шэрыя. З тых шэрых і пырснуў дождж. Нечакана. Пад сонцам. Сляпы. Пырскнуў і хуценька суняўся. А потым зноў разухвоціўся. І сонца ззяла, і залаты дождж імжыў* (В. Карамазай).

Апускацца могуць як даданія, так і галоўныя члены ў двухсастаўных і аднасастаўных сказах. Самымі разнастайнымі паводле граматычнага саставу з'яўляюцца няпоўныя сказы ў дыялагічнай мове, бо тут вельмі істотныя і пазамоўныя фактары: міміка, жэсты, сітуацыя. Таму ў склад няпоўных сказаў уваходзяць толькі тыя кампаненты, якія падтрымліваюць і развіваюць далейшае паведамленне: *«А ты куды на сваім драндулеце?» — «На работу. Куды ж яшчэ?» — «Па чаравіках — як да дзевак»* (В. Карамазай).

Эліптычныя сказы

Эліптычнымі прынята называць такія канструкцыі, структура якіх мае незамешчаную сінтаксічную пазіцыю выказніка. Эліптычныя сказы характарызуюцца семантычнай неадназначнасцю, і таму для кампенсцыі апушчанага члена патрабуюцца або ўласныя лексіка-граматычныя сродкі, або іншыя паказчыкі значэння эліптычнага сказа. Названыя сказы характэрны пераважна для твораў мастацкай літаратуры і інфармацыйна-публіцыстычных тэкстаў, а таксама для гутарковай мовы.

Паводле значэння эліптычных сказы падзяляюцца на некалькі відаў. Найбольш пашыранымі з'яўляюцца сказы са значэннем *статальнай лакалізацыі*. У такіх сказах акалічнасці ўказваюць месца знаходжання аб'екта адносна пэўнага арыенціра: *Зноўку ў ліпавых начоўках — дзіця і песня. Толькі гайдані* (Т. Бондар). *Твае салдаты — тут, у акопах* (А. Дудараў). *Знекуль выскачыў газік, пабег сургунём. На ім — дзядзька Тамаш з велічэзным снапом* (П. Броўка). *На вуліцы — радасны спеў птушак* (А. Бачыла). *Наперадзе — стары драўляны млын* (А. Машара). *За беражком — чыстая вада* (І. Мележ). *За лугам — магільнік, хмызняк і багна* (З. Бядуля). *Там, за сінім ціхім борам, — шмат засмучаных суніц* (А. Куляшоў). *За дзеравянаю канцавою вуліцаю — мураваны грымучы горад* (К. Чорны). Прычым акалічнасць месца ў большасці выпадкаў з'яўляецца дэтэрмінаванай і размяшчаецца ў пачатку сказа.

Таксама шматлікую групу складаюць эліптычныя канструкцыі са значэннем *актыўнага дзеяння суб'екта*. Названыя сказы звычайна ўключаюць адначасова акалічнасці і дапаўненні, якія і канкрэтызуюць значэнне апушчанага дзеяслова. Прычым падобныя эліптычныя канструкцыі паводле структуры могуць суадносіцца як з двухсастаўнымі, так і аднасастаўнымі сказами: *Усіх — у горад!* (Звязда). *Сыночак, куды ж гэта цябе* (І. Мележ). *Раптам наш маленькі Уладзік — за начальніка руку* (П. Броўка). *Убегла ў пакой. Кнігі, шыйткі са стала — на падаконнік. Стол — ад сцяны. На стол — чысты настольнік* (І. Мележ). *Глядзі за ім... А Гузу — паранку. Зіма надыходзіць — у лес трэба будзе* (І. Мележ). *А ён задумаў — басейн на пяцьдзесят метраў! Палац з садам* (А. Дзялендзік). Эліптычныя сказы са значэннем уздзеяння або ўзаемадзеяння маюць у сваёй структуры акалічнасці і дапаўненні, якія канкрэтызуюць значэнне апушчанага дзеяслова: *Усё от думаю: каб Хадоська была, каб з Канапляначкаю полечку ці кадрыліцу — на васемніццах мален* (І. Мележ). *Не, спаць няма калі! Трэба — за шыйткі* (І. Мележ). *Аратаму — яго сявенькі, стральцу — рог, музыку — бубельці жалейку, а кавалю — гвозд ці падкову* (М. Танк).

Эліптычныя сказы са значэннем *маўленчы працэсаў* уключаюць абавязкова суб'ект, адрасат або аб'ект маўлення. Суб'ектам маўленчага працэсу звычайна выступае асоба, якая ажыццяўляе маўленчы працэс, а адрасатам — той, да каго звяртаюцца. Аб'ект маўленчых працэсаў змяшчае «прадмет» гаворкі, тое, што паведамляецца адрасату: *Чаму ты думаеш, што я жартую? Я — сур'ёзна* (М. Матукоўскі). — *Ты — пра каго? — Я пра — Мар'яну...* (Н. Гілевіч). *Адзін — пра перагрэў планеты і сусветны патоп, другі — пра амярцвенне сусветнага акіяну, трэці — аб апусьтыванні кантынентаў* (М. Матукоўскі). *Сябе — за найгоркі з грахоў, дарогу — за ўпартасць і муку...* (Т. Бондар). *Пра Аўласа, відаць, нехта — са зла* (А. Макаёнак).

Значную групу складаюць эліптычныя сказы са значэннем *перамяшчэння ў прасторы*. Такія сказы ўключаюць суб'ект і абавязкова акалічнасць са значэннем прасторавага арыенціра: *А мы — цераз поле і ў лес* (В. Быкаў). *Я лепш — на паляванне. Прырода, Прастор...* (А. Дзялендзік). *Я лепш — на вакзал. Пакуль лаўкі не занялі* (В. Быкаў). *Я цябе магу і сілай — у паліцыю. У парадку мабілізацыі* (В. Быкаў). *Усіх — сюды, у ланцуг* (В. Быкаў). *Сяржанта Ягорава — да мяне* (І. Мележ). *Ну што ж, да Кацярыны, лепшай даяркі, — ахвотна* (А. Дзялендзік). *Дык глядзі, пасля абеду забаранаваць — раз! А вечарам на заняткі — два!* (А. Макаёнак). *Пад такім агнём немагчыма нават і па-пластунску* (В. Быкаў).

Эліптычныя сказы маюць неадназначны характар, і таму абавязкова павінны мець у сваім складзе *паказчык значэння*. Ролю ўнутрысказавых паказчыкаў значэння эліптычных канструкцый выконваюць дапаўненні, акалічнасці, аднародныя або адасобленыя члены, а таксама парадзяваныя канструкцыі. Да п а ў н е н н і ў якасці паказчыка значэння выкарыстоўваюцца ў эліптычных сказах, у якіх колы частка склад з'яўляецца дастатковым для функцыянавання названай часткі: *Та бе найперш — аўтамат. Далей — правіцельственная ўнгаро да. Ну і ў атрад, вядома, сходу* (В. Быкаў). *Аўласавым коням — двайную порцыю аўса* (А. Макаёнак). *Лепш паслухай. Вершы гэтыя — табе* (А. Макаёнак). *Пяшчотна — в а м, а в а м — бяда, а в а м — дакука* (Р. Баравікова).

А к а л і ч н а с ц і ў эліптычных сказах, як правіла, указваюць на розныя абставіны працэсу і таму дакладна канкрэтызуюць значэнне апушчанага дзеяслова: *Я — на гарышча, — адразу сагнаўшы ўсмешку сказала Марыя* (В. Быкаў). *Хай хто-небудзь спачатку — адзін, як бы ў разведку* (В. Быкаў). *У Вільню б хоць на міг* (Р. Баравікова). *Пад такім агнём немагчыма нават і па-пластунску* (В. Быкаў).

Удакладняць значэнне сказа могуць і аднародныя ўдачынненні да эліпсаванага выказнікі. У сказах выразна фарміруецца семантыка апушчанага дзеяслова на аснове ўзаемадзеяння матэрыяльна выражанага выказніка і акалічнасці пры эліпсаваным выказніку. Канкрэтызацыя значэння адбываецца тут дзякуючы ўзаемадзеянню кампанентаў сказа: *Рабочыя закончылі засытаць кар'ер і — дахаты* (Польмя). Паміж эліпсаваным і матэрыяльна выражаным паказчыкам могуць усталявацца і прычыннавыніковыя адносіны: *Убачыў Піліп у вёсцы немцаў — і назад, у лес, да партызан* (А. Кулакоўскі). Аднародныя выказнікі — матэрыяльна выражаны і эліпсаваны — могуць выражаць неадпаведнасць падзей: *Салдат доўга — у начную цемру, аднак нічога не заўважыў* (В. Быкаў). Паміж эліпсаваным і выражаным дзеясловамі сувязь можа быць злучнікавай і бяззлучнікавай: *Мусіць, пералез цераз плот і — у двор*

да старасты (В. Быкаў). Мне ён пра гэта не сказаў нічога, у першы выхадны ўзяў у Сяльцы фурманку, вучня, таго пераростка, што пілаваў з ім дрэва, — і зноў у Княжава (В. Быкаў). Міхал — сам з сабою ўголас і гэтага не прыкмячаў (К. Чорны). Школьнікі летам — ягады і грыбы, і гэтым зарабляюць (ЛіМ). Неба — вялікай хмарай, і ад гэтага стала цёмным (Я. Брыль). Алена дахаты — позна, і праз гэта не пагаварыла з бацькамі (А. Русак). Значную ролю ў фарміраванні значэння апушчанага дзеяслова адыгрывае і характар адносін паміж эліпсаваным і выражаным выказнікамі. Як спалучальныя, так і далучальныя адносіны ўтвараюць ледзь улоўныя адценні значэння, якія і надаюць неабходную семантыку сказа: *Калгас «Новая зара» ўборку зернавых — позна, і ў сувязі з гэтым спазніўся з пасевам азімых* (Звязда). *Васіль пасля заканчэння сельгасакадэміі — у калгас на працу, ды так і застаўся тут назаўжды* (Звязда). *Маці, Алена Пятроўна, сына — у школу рана, у сем гадоў, і гэтым самым выказала жаданне даць Аляксею добрую адукацыю* (Чырвоная змена). Паміж эліпсаваным і выражаным выказнікам могуць фарміравацца прычынна-выніковыя адносіны: *Іван Пятровіч Сяднёў вельмі любіў дзяцей, і менавіта таму трыццаць гадоў — школьным настаўнікам* (Чырвоная змена). *Партызаны адчувалі небяспеку, і менавіта таму хутка з вёскі — у лес* (А. Шахавец). *Старшыня Васняцоў шкадаваў старую жанчыну, і толькі таму пра сына — нічога* (Звязда). Сінтаксічныя сродкі выражэння далучальных адносін — злучнікі і часціцы — выразна ўказваюць на тое, што эліпсаваны дзеяслоў змяшчае вынік у адносінах да выражанага. Фарміраванне семантыкі ў падобных сказах абумоўлена таксама і тым, што любая далучальная канструкцыя (аднародны член, адасоблены, парцэлят і інш.) заўсёды праецыруецца ў і структурным плане, і ў семантычным на далучаемую канструкцыю.

У якасці паказчыка семантыкі канструкцый з эліпсісам дзеяслова часта выкарыстоўваюцца адасобленыя члены сказа. Сінтаксічная прырода адасаблення прадвызначае пэўную сэнсавую мэтанакіраванасць выказвання. Для канструкцый з эліпсісам дзеяслова важнымі з'яўляюцца камунікатыўныя і семантычныя ўмовы адасаблення. Камунікатыўныя ўмовы адасаблення прадвызначаюць не толькі выдзяленне актуальнага адрэзка інфармацыі, а і проціпастаўленне імпліцытнаму ў выказванні. Эліпсіс у сказе фарміруе імпліцытную інфармацыю, якой супрацьпастаўляецца экспліцытная — адасоблены член сказа. З семантычных умоў адасаблення актуальнымі для канструкцый з эліпсісам дзеяслова з'яўляецца пабольшаная сэнсавая нагрузка адпаведных членаў у сказе, дзякуючы якой яны набываюць значэнне дадатковага паведамлення, якое і выступае паказчыкам семантыкі ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова. Прычым сам працэс фарміравання

семантыкі ў эліптычнай канструкцыі з'яўляецца складаным і абумоўлена некалькімі прычынамі. Па-першае, гэта семантычная спалучальнасць адасобленага члена і эліпсаванага дзеяслова: магчымасць або немагчымасць пэўнай лексемы, што ўваходзіць у склад адасаблення, спалучацца з эліпсаваным дзеясловам. Па-другое, гэта ўзмоцненая сэнсавая нагрузка адасаблення, дзякуючы якой яно становіцца камунікатыўным і сэнсавым цэнтрам сказа і фарміруе на аснове «адваротнай» валентнасці семантыку эліпсаванага дзеяслова.

Адасобленыя значэнні могуць выступаць у якасці паказчыка семантыкі ў эліптычных канструкцыях. Падобная функцыя абумоўлена некалькімі фактамі. Па-першае, гэта характар семантыка-сінтаксічных адносін паміж адасобленымі значэннямі і сінтаксічнай пазіцыяй апушчанага выказніка. Паўпрэдыкатыўныя адносіны дазваляюць узаемадзеінічаць пазіцыі прэдыката з адасобленым значэннем. А гэта прадугледжвае цесную сінтаксічную ўзаемасувязь паміж названымі кампанентамі, якая стварае базу для фарміравання семантыкі сказа. Другім фактарам з'яўляюцца камунікатыўныя ўмовы адасаблення. Адасобленае значэнне становіцца камунікатыўным ядром выказвання, што дазваляе проціпаставіць выражанае (адасоблены член) і нявыражанае (эліпсаваны дзеяслоў). Трэцім фактарам з'яўляюцца семантычныя ўмовы адасаблення. Адасоблены член сказа выступае ў якасці не столькі дадатковага паведамлення, колькі семантычнага цэнтра выказвання, які з'яўляецца дамінуючым і вызначае семантыку дзеяслова. Аднак самы важны фактар — сінтактыка эліптычнага сказа, якая дакладна вызначае семантычныя ролі кампанентаў і лексічнае напаўненне эліпсаванага дзеяслова.

Часцей у якасці паказчыка значэння эліптычнага сказа ўжываюцца адасобленыя значэнні, звязаныя спалучальнай або бяззлучнікавай сувяззю. Пры гэтым паміж эліпсаваным дзеясловам і адасобленым членам сказа ўсталёваюцца паўпрэдыкатыўныя або радзей, атрыбутыўныя адносіны. У якасці паказчыка могуць выкарыстоўвацца толькі дапасаваныя адасобленыя значэнні: *Мірон — каля партрэта, уражаны незвычайнай прыгажосцю маладой жанчыны* (Звязда). *Дзед Саўка, знямелы ад навіны, — пасярод хаты* (В. Хомчанка). *Уражаны пажарам, нерухомы і быццам нежывы, Мікалай доўга — у бок вёскі* (А. Бачыла). *Немаўля, закалыханае маці, — ціха ў калысцы* (Б. Мікуліч). *Іван, малады баец, спуджаны выбухам, — за дрэвы* (В. Быкаў). Выразны характар набывае семантычны паказчык, калі ён можа спалучацца толькі з адной лексмай: *Маці, нерухомая і сцішаная, — каля печы* (А. Баранавых). *Малады старшыня калгаса Пятро — да жанчын, нікім не заўважаны* (Звязда). Семантычную выразнасць набываюць эліптычныя канструкцыі, у якіх

у якасці паказчыка выкарыстоўваецца адасобленае азначэнне разам з акалічнасцю: *Маладая жанчына, відаць, жняя, самлелая ад гарачыні, — хутка ў хату* (С. Баранавых). *Алена, вясёлая, — на вуліцы* (У. Шахавец). *Міхась, пакрыўджаны братам, — на вуліцу* (Звязда). *Хлопцы, замёрзшыя і злосныя, адразу — да печкі* (Б. Мікуліч).

Паказчыкам семантыкі ў канструкцыях з эліпсісам дзеяслова могуць выступаць і адасобленыя акалічнасці. Гэта таксама абумоўлена некалькімі фактарамі: характарам семантыка-сінтаксічных адносін, камунікатыўнымі і семантычнымі ўмовамі адасаблення і правіламі сінтактыкі. У ролі паказчыка значэння выступаюць толькі адасобленыя акалічнасці, якія ўказваюць на спосаб дзеяння, ды і то пры ўмове цеснай семантычнай сувязі з выказнікам: *Мароз раптам, кульгаючы, — цераз двор* (В. Быкаў). Правілы сінтактыкі нярэдка з'яўляюцца асноўным фактарам, які ўплывае на фарміраванне семантыкі эліпсаванага дзеяслова. Іншыя фактары — умовы адасаблення і характар семантыка-сінтаксічных адносін — таксама з'яўляюцца важнымі ў працэсе фарміравання семантыкі эліптычнага сказа, але роля іх у гэтым працэсе другасная: *Максім Паўлавіч — да калгаснікаў, патрабуючы ад іх наводзіць сябе спакойна* (Звязда). *Песні — паўсюль, не сціхаючы* (Чырвоная змена). *Жанкі — да брыгадзіра, гамонячы і смеючыся* (І. Мележ). *Я вам — усё, ды падрабязнейка, да кожнай дэталі* (Польмя).

Немалаважную ролю ў функцыянаванні эліптычных канструкцый адыгрывае і характар семантыка-сінтаксічных адносін паміж паказчыкам і эліпсаваным дзеясловам. Паміж эліпсаваным дзеясловам і адасобленай акалічнасцю могуць фарміравацца і далучальныя адносіны. Адасобленая далучальная акалічнасць нясе павольшаную сэнсавую нагрузку і выступае ў якасці дадатковага паведамлення. Пры гэтым пэўная «свабода» ў адносінах паміж сінтаксічнымі пазіцыямі дазваляе далучыць неабходны паказчык у патрэбнай форме. І ў падобных сказах абмежаванняў для далучэння паказчыкаў практычна няма: *Пашлаў ён Валянціна Пятроўна — з адной вёскі ў другую, і ўсё пеішу* (Чырвоная змена). *Недалёка ў лесе — птушкі, але спуджана і трывожна* (В. Быкаў). *Тацяна часта — родныя мясіны, галоўным чынам — летам* (Чырвоная змена). *Бабулька, спужаўшыся паліцаяў, — у запечак, ды і то крадучыся і азіраючыся* (Звязда). *Міхась у горад — усяго адзін раз, ды і то пеішу* (У. Шахавец). *Старшыня калгаса — Стары Апанас — пра нарыхтоўку кармоў, прычым увесь час, перабіраючы свае невясёлыя думкі адну за другой* (Браслаўская звязда). *Раптам — гамонка, ды ўжо далёка, аж у канцы вёскі* (С. Баранавых). *Недалёка — царкоўныя званы, але быццам прыглушана* (В. Хомчанка).

Адасобленая акалічнасць не вельмі часта ўжываецца ў функцыі паказчыка семантыкі. Гэта тлумачыцца тым, што для фар-

міравання семантыкі эліптычнага сказа патрабуюцца адасобленыя акалічнасці са спецыфічным лексічным нападуненнем. Пры паўпрэдыкатыўнай сувязі паказчык павінен абазначаць спосаб дзеяння. Пры далучальных адносінах семантыка аналітычнага паказчыка больш шырокая — мера і ступень, спосаб дзеяння, час. Гэта і тлумачыць той факт, што далучальныя адасобленыя акалічнасці некалькі шырэй ужываюцца ў функцыі семантычнага паказчыка, чым акалічнасці, звязаныя паўпрэдыкатыўнай сувязю. Ужыванне адасобленых акалічнасцей у функцыі семантычнага паказчыка абумоўлена некалькімі прычынамі. Па-першае, характарам сінтаксічнай сувязі. Адасобленыя акалічнасці, звязаныя паўпрэдыкатыўнай сінтаксічнай сувязю, маюць двухбаковы ўзаемаабумоўлены характар, што дазваляе дакладна вызначыць сінтаксічную пазіцыю эліпсаванага выказніка. Па-другое, ужыванне адасобленай акалічнасці ў функцыі паказчыка семантыкі эліптычнай канструкцыі абумоўлена правіламі сінтактыкі. Адасобленая акалічнасць можа выступаць у якасці паказчыка толькі пры ўмове, калі выразна акрэслівае семантыку дзеяслова, з якім можа спалучацца. На гэтых падставах і можна вызначыць значэнне эліпсаванага дзеяслова.

У якасці паказчыка семантыкі ў эліптычных сказах могуць ужывацца і адасобленыя далучальныя дапаўненні. Цікавым з'яўляецца той факт, што паказчыкам семантыкі могуць выступаць толькі далучальныя адасобленыя дапаўненні. Гэта тлумачыцца тым, што яны прымацоўваюцца да ўсёй часткі сказа і маюць, хоць і аслабленую, сінтаксічную сувязь з эліпсаваным выказнікам, што ўсталёўвае паміж імі пэўныя семантычныя адносіны. Усё гэта дазваляе сфарміраваць семантыку апушчанага дзеяслова, а эліптычным сказам — свабодна функцыянаваць у мове: *Партызаны хутка — у хату да дзеда Саўкі, і не што-небудзь, а ваенную маёмасць* (Браслаўская звязда). *Меншы Міхасёў сын, Міколка, — у хату, і не толькі дроў, а і вады* (С. Баранавых). *Заўтра наша Марынка — да нас, і не з кім-небудзь, а з маладым мужам* (В. Хомчанка). Характар семантычнага паказчыка (проціпастаўленне адмоўнага і дадатнага аб'ектаў) дазваляе больш выразна праявіць аб'ектныя адносіны.

Таксама значную семантычную выразнасць маюць паказчыкі, што ўказваюць на аб'ект узаемадзеяння (перцэптыў). Гэта тлумачыцца шырокімі спалучальнымі магчымасцямі названага кампанента. У такіх сказах семантыка апушчанага дзеяслова акрэсліваецца дакладна: *Іван Сямёнавіч увесь час — пра ваенную аперацыю, і ўсё з Пятром* (Чырвоная змена). *Старшыня калгаса «Слава» П. А. Сапранкоў пра здарэнне — адразу, але не ад саміх удзельнікаў* (Браслаўская звязда). *Не адзін раз школьнікі — пра рэйкавую вайну, але не ад*

саміх партизан (Чырвоная змена). Бабуля казку — да канца, але, відаць, ужо не дзецям, а самой сабе (С. Баранавых). Міхась — увесь час пра загінуўшых партизан, але больш сабе, чым дзеду Цімоху (Полымя). Вось ужо — і Сцяпан, ды з настаўнікам (У. Шахавец). Трэба — у атрад, ды не аднаму (Звязда). Куды ж — мне, ды ад бацькоў (Б. Мікуліч). Хлопцы дахаты — позна, ды і без Сцяпана (Б. Мікуліч).

У некаторых эліптычных сказах паказчык семантыкі не толькі называе аб'ект, але і паказвае, што дзеянне ім не абмяжоўваецца. У такіх выпадках пры паказчыку часта ўжываецца адмоўе з вылучальна-абмежавальнай часціцай: *Калгасныя машыны — на ток, ды не толькі жыта і ямень, але і пшаніцу* (Браслаўская звязда). *Школьнікі — на хатах і фермах, ды не толькі макулатуру, але і металалом* (Маладосць). У дадзеным выпадку паказчык указвае і на аб'ект, які ахопліваецца дзеяннем, што абазначана эліпсаваным дзеясловам.

Часам адасобленае далучальнае дапаўненне ў эліптычнай канструкцыі актуалізуецца пры дапамозе часціцы *яшчэ*: *Хіба ты адмовішся — у тэатр, ды яшчэ з каханай* (ЛіМ). *Мы не можам — да партизан, ды яшчэ з жанчынамі і дзецьмі* (Звязда). *Хіба мог у такі час Сямён Павасараў — у лес, ды яшчэ з жонкай і малымі* (Браслаўская звязда). У падобных канструкцыях паказчык з'яўляецца семантычнай дамінантай сказа і таму ў спалучэнні з акалічнасцю выразна акрэслівае дзеяслоў, з якім можа спалучацца. Часам сустракаюцца эліптычныя канструкцыі, у якіх паказчык семантыкі, акрамя аб'ектнага значэння, набывае ўмоўна-абмежавальнае азначэнне: *Настаўнік увесь час — падзякі, толькі не ад улад* (Чырвоная змена). *Ты, Мікола, — пра партизана Голубева, толькі пра яго* (Браслаўская звязда). *Нельга — пра гэта, нават самаму блізкаму малавеку* (Х. Шынклер). *Малы Пятрусь кожны раз — у запячак, нават ад суседкі — цёткі Матруны* (Б. Мікуліч). *Чуткі пра чамецкую акупацыю — моцны ўплыў, асабліва на сялян* (Звязда). *Чутка пра здарэнне — хутка на вёсках, асабліва сярод жолчын* (У. Шахавец).

Відавочна, што адасобленыя члены сказа могуць выконваць ролю семантычнага паказчыка ў эліптычных сказах. Названая функцыя адасобленых членаў сказа абумоўлена некалькімі прычынамі. Важную ролю ў фарміраванні семантыкі дзеяслова адыгрываюць правілы сінтактыкі (або спалучальнасці). Яны дазваляюць вызначыць семантыку дзеяслова, які можа спалучацца з канкрэтнымі лексемамі.

У якасці паказчыка значэння эліптычнай канструкцыі выкарыстоўваюцца і *парцэляваныя канструкцыі*. Далучальныя адносіны паміж парцэлятам і эліпсаваным дзеясловам дазваляюць канкрэтызаваць умовы працякання працэсу або ўказаць на аб'ект дзеяння і таму ўдакладняць значэнне эліптычнага ска-

за: *Вартавы доўга — у начную цемру. Аднак нічога не заўважыў* (А. Кулакоўскі). *Марына Віктараўна не надта добра — па-польску. Але разумела ўсё* (П. Пестрак). *Міхась у бацькоў — некалькі дзён. Ды і адразу ў горад на вучобу* (А. Русак). *Стары — у бок Пілінавай хаты. Ласкава прыжмурыўшы вочы* (В. Хомчанка). *Піліп — малады ляснік — у бок смалярні. Не спяшаючыся, павольна* (К. Чорны). *Змрокі — усё гуцей. Па палях. Па лясках і вёсках* (В. Каваль). *Наталля ўвесь час імкнулася — пра сваю радасць. Але каму?* (Маладосць). *Мы ў нядзелю — на экскурсію ў музей Вялікай Айчыннай вайны. Адразу тры паралельныя класы* (Звязда). *Пасля размовы з суседам Мікалай Пятровіч хуценька — ліст. Да Таціяны* (А. Бачыла). *Радавы Піліпенка — у бок возера. З вінтоўкі. Некалькі разоў* (У. Шахавец). *Дуб з бярозай — пры дарозе. Пра вясну, пра летні дождж* (ЛіМ). *Вязковы люд — пра новыя падзеі. Суседзям і сябрам* (Звязда). *У цёмчы, лістападаўскі вечар Антон Шэмель — пра многае. Ад землякоў* (Браслаўская звязда).

Пры гэтым дзеяслова ў эліптычных сказах не дазваляе прэдыкатыўным катэгорыям (час, лад) выражацца тыповымі сродкамі. Для гэтага ўжываюцца паказчыкі значэння часу і ладу. У якасці граматычных паказчыкаў выкарыстоўваюцца адзінкі розных узроўняў арганізацыі сінтаксічнай адзінкі. Найбольш пашыранымі з'яўляюцца ўнутрысінтаматычныя паказчыкі — лексемы, што ўказваюць на значэнне часу апушчанага дзеяслова. Эліпсаваны дзеяслоў можа мець значэнне: **цяперашняга часу**: *Васіль саскочыў з ганка і на момант стаў, думаючы, дзе ісці: вуліцай ці гумнамі. У іншыя дні хадзіў праз гумны, сёння прыпазіўся, пакуль завёў каня на ўзболатак — можна ісці і вуліцаю. І на вуліцы цяпер — нікога* (І. Мележ). *Ты што — і сёння на рабоце* (А. Макаёнак). **Праз тыдзень** *каб тут былі. А цяпер — на хатах* (А. Макаёнак); **будучага часу**: ... *Турботы — заўтра, а сёння ты — бесклапотны салавей* (Л. Дранько-Майсюк). *Яшчэ навінаю сумнення і нечаканасцю азы: пасля завеі — пацяпленне, пасля адлігі — маразы* (А. Разанаў). *Вось яшчэ некалькі дзён і мы — у Царыцыне, потым паварот на Поўнач, пару тыдняў, ад сілы месяца, і мы — за Масквой* (А. Макаёнак). *Скончым школу — і за працу, не прапусцім нават дня* (П. Броўка) і **прошлага часу**: *Як толькі пачынала вечарэць, разбіралі інструмент і — на станцыю* (І. Мележ). *Ну, хлопцы ўсё выглядзелі, разведалі і, як сцягнулася, гародамі — на дарогу* (В. Быкаў). *Бывала, у выхадны дзень збярэмся мы і — на Дняпро... І давай — песні* (А. Макаёнак).

Мадалныя характарыстыкі ў эліптычным сказе таксама выяўляюцца пры дапамозе паказчыкаў. Найбольш часта сустракаюцца эліптычныя сказы са значэннем загаднага ладу. Паказчыкам пабуджалнасці ў названых сказах выступае зваротак: *Маркін! У ланцуг!* (В. Быкаў). *Янка, на сход!* — *крычаў тым часам Юлік каля другога*

хаты (К. Чорны). — *Дзяничык!* — хутка адыходзячы ад яго вёсткі, сказаў капітан: — *Паўзком у хмызняк і ўсіх — назад! Усіх назад, у ланцуг!* (В. Быкаў). У якасці паказчыка значэння загаднага ладу ў эліптычных сказах можа выступаць інтанацыя ў спалучэнні з парцэляванымі канструкцыямі: *У Юравічы! У бальніцу — зараз жа!* — сказаў доктар, назваўшы бацьку з сянец (І. Мележ), з дапаўненнямі: — *Ты — са мной* (В. Каваль), з часткай складанага сказа: *У каго гранаты — да мяне* (В. Быкаў). Вельмі часта ў якасці паказчыка выступае часціцы *давай, давайце, каб, ні: Давайце — у хату* (І. Мележ). *Давай — на воз* (І. Мележ). *Давайце — да камандзіра* (Б. Мікуліч). *Каб нікому болей — ні слова* (І. Мележ). *Дык глядзі, каб з хаты — нікуды!..* (І. Мележ). *Без маёй запіскі нікому ні манеткі* (А. Макаёнак). Мадальнае адценне пажаданасці або неабходнасці ў эліптычных сказах фарміруюць розныя часціцы: *Толькі б матчыну сцежку дагнаць. Толькі б з май — няхай перад смерцю* (Т. Бондар). *З вейкі маінай парушынкай у сусвеце ляціць чалавек. Хоць глыточак адзін, хоць расінку на дарогу — на год, як на век* (В. Зуёнак). — *Мелка!* — сказаў Міканор Ларывону. — *Глыбей трэба* (І. Мележ). — *На покуць трэба юбілярку!* — напамніў Лёкса Тамашу (Н. Гілевіч).

Паводле структуры эліптычныя сказы падзяляюцца на простыя і складаныя. П р о с т ы я эліптычныя сказы суадносяцца з адпаведным поўным і ўключаюць акалічнасці і дапаўненні, якія з'яўляюцца дастатковымі для канкрэтызацыі зместу сказа: *Мы з Анатолем — у брыгады да касцоў* (У. Шахавец). *Мы з начы глухой — у вечны свой світанак...* (Р. Баравікова). *Клаву лепш бы ў вёску якую* (В. Быкаў). *У Маскву мяне на курсы камандзіраў і — на варту* (П. Броўка). *А ім — далей, праз рэкі і праз сосны* (Г. Бураўкін). *Я тупі з дачкой — на справе* (А. Макаёнак). *Лена той хвіляю — зніўку самоў* (П. Броўка). *Ярам — долам, каля жыта, цераз лета, з-за рэкі — да цябе, хлапчына, напрасцікі* (Г. Бураўкін).

С к л а д а н ы я сказы з эліпсісам дзеяслова характарызуюцца структурнай неаднароднасцю. Эліпсавацца можа дзеяслоў у структуры складаназлучанага сказа, і пры гэтым поўная частка сказа канкрэтызуе змест часткі з эліпсісам дзеяслова: *Гэта ж дорага, мусіць, — спалохалася Сцепаніда.* — *Во, хадзіць няма ў чым.* *У Хведзькі башмакі разарваліся, а ён — скрыпку* (В. Быкаў). *Сюды мы вернем якую-небудзь установу, а вам — пяць пакояў* (А. Макаёнак). *Кожны раз — ці ўдзень, ці ўначы — у сеньях лякне хто-небудзь, і мяне — як токам* (А. Макаёнак). *І вот закроем мы ваенныя заводы, а іх — куды?* (А. Макаёнак). *Лісця ўзняўся віхор, і кастрычнік — на двор* (П. Броўка). *Сонца ў небе — аладкай, і зарубкаю — боль на ілбе* (Р. Баравікова). *Адчыняюцца дзверы, і на парозе — Тацыяна Пятроўна* (У. Шахавец). У падобных сказах структурна поўная частка складаназлучанага сказа з'яўляецца

або паказчыкам значэння эліпсаванай часткі, або ўдакладняе ці канкрэтызуе яе змест.

У складаназалежных сказах частка з эліпсісам дзеяслова з'яўляецца, як правіла, сэнсава самастойнай і пры гэтым удакладняе або канкрэтызуе змест галоўнай часткі. Паказчыкамі значэння апушчанага дзеяслова тут выступаюць акалічнасці або дапаўненні: *Радуйся, што сэрца — на шматкі... Ад надрыўных думак і дыхання* (Р. Баравікова). *Калі ўдасца, табе найперш — аўтамат* (В. Быкаў). *Толькі скажы яму, каб дзве фотакартачкі* (А. Макаёнак). *Тут жа — дамбу трэба, плаціну трэба, каб затрымаць тых, што ў горад бягуць* (А. Макаёнак). *Мне галоўнае, каб у партызаны* (В. Быкаў).

Эліпсавацца можа дзеяслоў і ў структуры складаных сказаў з простаю мовай. Пропуск дзеяслова можа назірацца як у словах аўтара, так і ў простаю мове. Пры гэтым поўная частка ўдакладняе, канкрэтызуе змест эліптычнай або выконвае ролю семантычнага паказчыка: — *Яе, — кінуў ён на Сцепаніду, — нікуды за парог* (В. Быкаў). — *Вас не пытаюць, таварыш сяржант!* — і да мяне — *крыху ціцкі, але ўсё тым жа тонам* (В. Быкаў). — *Ты — пра каго?* — *Я — пра Мар'яну* (Н. Гілевіч). *Я — на гарышча, — адразу сагнаўшы ўсмяшку сказала Марыя* (В. Быкаў). — *Клава — у асець!* — *гукнуў ён радыстыцы* (З. Быкаў). — *Ты як — на вуліцы?* — *глухім, перацятым голасам запытаў ён* (І. Мележ).

У складаных сказах могуць быць эліптычнымі і ўсе часткі. У гэтым выпадку ў якасці паказчыка значэння эліпсаванага дзеяслова выступаюць унутрысінтагматычныя сродкі — дапаўненні і акалічнасці: *Аратаму — яго сявенькі, стральцу — рог, музыку — бубен ці жалейку, а кавалю — гвозд ці падкову* (М. Танк). *Аблога цішыні — вакол, абломак месяца — у аблоках* (Т. Бондар). *Шырокі кузаў роўна з берагамі насыпаны пахучым цёплым зернем, а я — на версе, на рудым брызенеце, пры мне — куфэрак, мой дарожны скарб* (М. Танк). *Зяюля мае рацыю: сэканомленыя сродкі — на земляробства* (А. Дзялендзік). *З лета — стог, абкладзены кляёнкай, на шыкетах — жоўтыя глякі* (Р. Баравікова). *За фільмам — фільм, за кнігай — кніга* (Р. Барадулін). *Пляшчота — вам, а вам — бяда, а вам — дакука* (Р. Баравікова). *Мне — розум, вушам — слых, вачам — відушчасць, вуснам — голас* (М. Танк). *Я — за вінтоўку, сабе — на плячо, пасля сам — у цялегу ды на конях* (В. Быкаў). *Адзін — пра перагрэў планеты і сусветны патоп, другі — пра амярцвенне сусветнага акіяна, трэці — аб апусьтынанні кантынентаў* (М. Матукоўскі).

Відавочна, што эліптычныя сказы пры наяўнасці неабходных умоў функцыянавання шырока выкарыстоўваюцца ў творах мастацкай літаратуры і ў публіцыстычна-інфармацыйных тэкстах.

ЗМЕСТ

Прадмова.....	3
Уводзіны (В. П. Русак).....	5
СЛОВАЗЛУЧЭННЕ (А. Я. Міхневіч, Т. Р. Рамза).....	7
Нарматыўныя аспекты сінтаксісу словазлучэнняў.....	7
Нарматыўныя аспекты ўтварэння простых падпарадкавальных словазлучэнняў.....	11
Бінарнасць словазлучэння.....	11
Свабодныя і несвабодныя словазлучэнні.....	11
Фармальна-граматычная спалучальнасць слоў.....	12
Марфалагічныя асаблівасці слоў.....	14
Семантыка-сінтаксічная спалучальнасць слоў.....	14
Словаўтваральныя асаблівасці слоў у словазлучэнні.....	15
Віды падпарадкавальнай сувязі слоў.....	16
Розніца паміж слабым кіраваннем і іменным прымыканнем.....	18
Сродкі падпарадкавання слоў.....	19
Парадак слоў у словазлучэнні.....	20
Наяўнасць сінонімаў для словазлучэння.....	20
Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж словамі ў словазлучэнні.....	21
Неадназначнасць (аманімічнасць) словазлучэнняў.....	23
Парадыгматыка словазлучэнняў.....	24
Нарматыўныя аспекты ўтварэння складаных падпарадкавальных словазлучэнняў.....	24
Спосабы пабудовы складаных словазлучэнняў.....	25
Сінтаксічная чляннасць складаных словазлучэнняў.....	26
Бінарнасць складаных словазлучэнняў.....	26
Сінтаксічныя сувязі ў складаных словазлучэннях.....	27
Парадак слоў у складаных словазлучэннях.....	27
Сінанімія складаных словазлучэнняў.....	27
Аманімія складаных словазлучэнняў.....	28
Нарматыўныя аспекты ўжывання простых і складаных падпарадкавальных словазлучэнняў у сказе.....	28
Сінтаксічныя працэсы ў сказе (тэксце).....	28
Даўжыня словазлучэнняў.....	35
Стылістычныя ўласцівасці словазлучэнняў і іх ужывальнасць.....	35
Нарматыўна-сэнсавая ацэнка словазлучэнняў.....	36
СКАЗ (В. П. Русак).....	38
Тыпы сказаў паводле мэты паведамлення і інтанацыйнага афармлення.....	40
Апавядальныя сказы.....	40
Пытальныя сказы.....	40
Пабуджальныя сказы.....	42
Клічныя сказы.....	43
Тыпы сказаў паводле адносін зместу выказвання да рэчаіснасці.....	44
Тыпы сказаў па структуры.....	45

Просты сказ	47
Агульная характарыстыка.....	47
Галоўныя члены сказа.....	49
Дзейнік. Спосабы выражэння дзейніка.....	50
Выказнік. Спосабы выражэння выказніка.....	52
Каардынацыя выказніка з дзейнікам.....	57
Даданыя члены сказа.....	65
Сінкрэтычныя члены сказа.....	69
Дэтэрмінуючыя члены сказа.....	70
Парадак слоў і актуальнае члянненне.....	71
Ускладненне выказвання, пабудаванага на падставе простага сказа.....	73
Аднасастаўныя сказы.....	81
Агульная характарыстыка.....	81
Пэўна-асабовыя сказы.....	83
Няпэўна-асабовыя сказы.....	84
Абагульнена-асабовыя сказы.....	86
Безасабовыя сказы.....	87
Інфінітывныя сказы.....	93
Намінатыўныя сказы.....	95
Канструкцыі, якія прымыкаюць да намінатыўных сказаў.....	100
Ракатыўныя сказы.....	103
Генетыўныя сказы.....	103
Нячленныя сказы.....	104
Рытмічныя сказы.....	105
Элітычныя сказы (Н. У. Чайка).....	105
Складаны сказ (І. Л. Бурак).....	116
Агульная характарыстыка.....	116
Складаназлучаныя сказы.....	120
Агульная характарыстыка.....	120
Складаназлучаныя сказы са спалучальнымі часткамі.....	121
Складаназлучаныя сказы з супастаўляльнымі часткамі.....	125
Складаназлучаныя сказы з пералічальна-размеркавальнымі часткамі.....	131
Складаназлучаныя сказы з далучальнымі часткамі.....	133
Складаназлучаныя сказы з рознымі часткамі.....	139
Складаназалежныя сказы.....	139
Агульная характарыстыка.....	139
Складаназалежныя сказы з даданымі дзейнікавымі часткамі.....	143
Складаназалежныя сказы з даданымі выказнікавымі часткамі.....	145
Складаназалежныя сказы з даданымі азначальнымі часткамі.....	146
Складаназалежныя сказы з даданымі дапаўняльнымі часткамі.....	148
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі часу.....	149
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі месца.....	151
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі прычыны.....	152
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі мэты.....	154
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі ўмовы.....	155
Складаназалежныя сказы з даданымі ўступальнымі часткамі.....	157
Складаназалежныя сказы з даданымі выніковымі часткамі.....	158
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі меры і ступені.....	159
Складаназалежныя сказы з даданымі часткамі спосабу дзеяння.....	160
Складаназалежныя сказы з даданымі параўнальнымі часткамі.....	161
Складаназалежныя сказы з даданымі далучальнымі часткамі.....	163
Складаназалежныя сказы ўскладненай будовы (Т. Я. Шэмет).....	165
Бяззлучнікавыя складаныя сказы (І. Л. Бурак).....	187

Агульная характарыстыка	187
Бяззлучнікавыя складаныя сказы са спалучальнымі (пералічальнымі) часткамі	189
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з супастаўляльнымі часткамі	191
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з дзейнікавымі часткамі	192
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з выказнікавымі часткамі	193
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з азначальнымі часткамі	193
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з дапаўняльнымі часткамі	194
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з акалічнаснымі часткамі	195
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з далучальнымі часткамі	197
Бяззлучнікавыя складаныя сказы з рознымі часткамі	200
Складаныя сказы з рознымі відамі сувязі (камбінаваныя складаныя сказы)	200
Агульная характарыстыка	200
Разнавіднасці складаных сказаў з рознымі відамі сувязі	201
ЭКСПРЭСІЎНЫ СІНТАКСІС (В. У. Русак)	204
Парцэляцыя	207
Сегментацыя	212
Парантэза	215
Сінтаксічны паралелізм	220
Перыяд	224
Драбленне тэксту на міні-абзцы	227
СПАСАБЫ ПЕРАДАЧЫ ЧУЖАСЛОЎЯ (В. П. Русак)	232
Простая мова	232
Ускосная мова	235
Няўдасна-простая мова	236

Даведачнае выданне

КАРОТКАЯ ГРАМАТЫКА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ

У дзвюх частках

Частка 2

Сінтаксіс

Рэдактар *І. А. Старасціца*
Мастацкі рэдактар *Т. Дз. Царэва*
Тэхнічны рэдактар *Ю. А. Дашкевіч*
Камп'ютэрная вёрстка *О. А. Таўстая*

Падпісана да друку 03.09.2009. Фармат 60×90 ¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура Таймс. Друк афсетны. Ум. друк. арк. 15,0. Ум. фарб.-адб. 15,5. Ул.-выд. арк. 15,7. Тыраж 1000 экз. Заказ 2757.

Рэспубліканскае унітарнае прадпрыемства «Выдавецкі дом «Беларуская навука».
ЛИ № 02330/0494405 ад 27.03.2009. Вул. Ф. Скарыны, 40, 220141, г. Мінск.

Філіял № 1 АТТ «Чырвоная зорка». ЛП № 02330/0494160 ад 03.04.2009.
Вул. Савецкая, 80, 225409, г. Баранавічы.